

For 100 år siden...

Her kan man læse div. lokale notitser og artikler fra Viborg Stiftstidende og Viborg Stifts Folkeblad, afskrevet af forfatteren Chr. Jacobsen i forbindelse med forarbejdet til "Alheden" fra 1990.

April 1909

VST 77, torsdag, 1. april 1909, s. 2: Heden før og nu. Med denne overskrift giver plantør B. P. Berhlsen i sidste nummer af "Hedeselskabets Tidsskrift" følgende læseværdige skildring af heden: [Her følger længere uddrag af Carstens bog om Alheden og dens kolonister]

Fra Frederiks Station går jeg nu med landevejen mod sydvest, foran mig har jeg et smukt landskab med mange huse og mindre gårde. Et andelsmejeri ligger helt tæt op til landevejen, jeg går derind for at erfare, hvor mange pund mælk her årlig behandles. Ca. 3½ million pund siges der! 3½ million pund mælk samlet her, hvor lyngen forud var eneherker. Langs landevejen ser jeg kun dyrkede marker, jeg drejer derefter snart til højre, og følger en vej mod syd. Hist og her kiler en smal lyngstribe sig ind mellem de dyrkede marker. Skønt klædt i sit fineste skrud med utallige fine blomster, ser dog lyngstriberne fattige ud ved siden af de dyrkede marker. Vejen fører ud til et lille hvidkalket husmandshjem.

Ejeren står i døren, hans navn er Daniel Johansen. Jeg spørger ham om han kan huske, at der har været mere hede her omkring, og han fortæller derpå sindigt, men klart; "For 29 år siden byggede jeg hus på en lille hedelod, som hørte til min fars ejendom, da var alt hede her omkring. Hedelodden var ikke god til opdyrkning, thi lyngtørven var afgravet, og ordentlig vej fandtes der ikke herude. Jeg havde ingen kapital at begynde med. Jeg var gift og havde to små børn, så i førstningen var det ikke så let for mig herude. I de første 3-4 år, efter jeg havde fået bygget, tjente jeg på herregårdene Aunbjerg og Liselund, ca. 1¾ mil fra hjemmet. Jeg kunne da komme hjem en lørdag aften en gang imellem for at være hjemme til søndag aften. I disse år var det strengt for konen at bo alene her med de to små børn. Især var det slemt om vinteren, når sneen gjorde den lange vej over heden dobbelt besværlig. I begyndelsen havde vi to får og en ged, men af lønnen, som jeg tjente, fik jeg lagt så meget til side, så jeg kunne købe to kvier, med hvilke jeg derpå brød hede og kørte mergel. Jeg var glad, da jeg nåede så vidt, så jeg kunne opgive tjenesten og flytte ind i mit hjem." På mit spørgsmål om, hvorledes det kunne falde ham ind at bosætte sig på den dårlige hede, svarer han: "Jeg ville have mit eget hjem. Her ude kunne jeg få det uden kapital. Jeg har godt kunnet indse, at jeg ved at rejse til andre egne og tage arbejde som daglejer kunne have fået lettere dage; men jeg ville have min egen bedrift, og jeg har ikke fortrudt, at jeg kom her ud. Nu har jeg fået mine børn sat i stilling, og selv har jeg det således, at jeg kan se fremtiden ubekymret i møde. Desuden er her blevet rart at bo, siden heden er blevet dyrket rundt omkring, og her er kommen naboer."

Fra Daniel Johansens hus er der vid udsigt over egnen. Mod syd veksler ager og hede indtil dalen ved Årestrup. Syd for denne dalsænkning breder heden sig stor og mægtig ind i Karup

og Thorning sogne. Mod øst spærrer Stendalgård statsplantage for udsigten. Mod nord ses Havredal by med dyrkede marker omkring, mod den vender jeg nu kursen.

I byen ses nu kun ganske enkelte af de ved tyskernes indkaldelse bygge kolonihuse. I de senere år er de gamle bygninger blevne for små til at rumme avl og besætning, og de har måttet vige pladsen for ny. Den gamle brønd, som på regeringens foranstaltning blev gravet i byen, findes vel endnu, men den afbenytttes kun meget lidt; thi byen har fået sit vandværk, vindmotor til trækraft, med stor vandbeholder, hvorfra beboerne får vand gennem rørledninger.

VST 78, fredag, 2. april 1909, s. 2: Heden før og nu forts. Jeg vandrer herfra mod sognets nordgrænse. Ved det såkaldte Trehuse træffer jeg en mand ved navn Peter Bräuner, som har overtaget sin ejendom i 1883, der fandtes da på denne en besætning af 4 stude, 4 køer og et par kalve. Til ejendommen hørte 42 tdr. land tarvelig agermark og 42 tdr. land hede. Avlen var første år kun 10 travet småt rug. Bygningerne var meget forfaldne – der var 6000 kr. gæld på ejendommen. Det gik i førstningen stærkt tilbage for ham, og han måtte idelig pantes for resterende skatter og renter. Årsagen hertil var navnlig den uheldige driftsmåde, som P. Bräuner tillige med flere af omegnens bønder i de år benyttede. (I sommertiden afgravede de hede tørven på store arealer, samlede dem sammen i stakke og afbrændte disse. Den herved fremskaffede aske kørtes hjem, blandedes med kalk og tørvesmuld og hele massen overhældtes derpå med saltsyre, hvorefter det kørtes på marken som gødning. Heden forringedes naturligtvis meget ved, at lyngtørven førtes bort, og agermarken udpintes). P. Bräuner blev så slet stillet, at han flere gange var på nippet til at gå fra gården og melde sig på sognet.

I 1890 solgte han de 42 tdr. land hede for 900 kr., han fik herved lidt kapital at arbejde med, og han fik begyndt på en anden driftsmåde. Den lille arbejdskapital udnyttede han så godt, at han 6 år efter kunne købe heden tilbage for en pris af 1100 kr., og han tog derpå fat på opdyrkningen af den.

Nu har P. Bräuners søn bygget en gård på hedeparcellen og fuldført opdyrkningen af denne. Han holder på denne ejendom, som i 1890 solgte for 900 kr., en besætning af 2 heste, 2 plæge, 7 malkekøer og 8-9 ungreter.

P. Bräuner har nu opbygget den gamle gård og bragt marken i fortrinlig kultus, hans besætning er 4 heste, 1 føl, 8 malkekøer og 10-12 ungreter. Fader og søn har således nået et smukt resultat på den udpinte hedegård, som i 1890 kun kunne selvføde 2 små stude og 2 magre køer. P. Bräuner svarer nu 50-60 kr. årlig i formueskat til kommunen, dette vidner om, at hans prioriteter ikke er vokset i samme grad som besætningen.

Fra Trehuse vandrer jeg ud over Skanseheden mod kolonibyen Frederikshøj, i daglig tale kaldet Grønhøj. Hede og dyrkede marker veksler idelig, af hede findes der dog mest på denne strækning. Lidt til nord for kolonibyen ligger en udflyttergård med smuk beplantning omkring, og uden for gården træffer jeg ejeren, hvis navn er Karl Kristiansen. Det er den hedebonde, som først for pastor Østergård fremsatte tanken om statstilskud til hedeopdyrkning. I 1898 traf pastor Østergård ham ude på heden i færd med pløjning af et stykke, som Karl Kristiansen ville have indtaget til agermark. Da præsten ytrede sin glæde over Karl Kristiansens arbejde i heden, svarede denne: "Det er godt nok for os at få heden dyrket, men staten burde hjælpe os dermed. Så snart vi får jorden sat i kultur, så den kan bære afgrøder, kræver staten sin del deraf i form af skatter, den burde derfor støtte os i alle de år, vi arbejder med heden for at få den i kultur." Sandheden i disse ord slog pastor Østergård. Den samtale, som han og Karl Kri-

stiansen den dag havde, førte til mange flere om samme emne, og den førte senere pastor Østergård ind i arbejdet for hedebrugets dannelse. Karl Kristiansen inviterer mig straks ind og jeg fik der en beretning om hans liv og arbejde på heden.

I 1878 købte han gården for en købesum af 600 rigsdaler, der fandtes da på denne en aftægt regnet til 80 rigsdaler. Selv havde Karl Kristiansen 30 rigsdaler, og ved giftermål fik han yderligere 50 rigsdaler, de 80 rigsdaler var alt, hvad han havde at sætte bo for. I begyndelsen havde han to små stude, disse byttede han dog snart bort for 1 stud og 1 ko, med hvilke han drev jorden og dyrkede hede. Avlen var kun lille, og han måtte i de første år ofte købe foder til sine to kreaturer. For at kunne leve, og for at skaffe arbejdskapital, måtte Karl Kristiansen gå i dagleje – daglønnen var dengang der på egnen 2 mark (66 øre), og arbejdstiden ca. 15 timer, - og konen bidrog sit til det fælles underhold ved at væve og passe kreaturerne.

I 1890 brændte deres hus, som lå inde i byen, og nu byggede de på en hedeparcel de første bygninger af den nuværende gård. Nu er hedeparcellen opdyrket, mange tdr. af den øvrige til ejendommen hørende hede er blevet opdyrket, og Karl Kristiansen sidder nu som en velsitueret mand i sin grundmurede gård, og trods de 30 års slid på heden er han endnu en rank og kraftig mand.

VST 79, lørdag, 3. april 1909, s. 3: [Heden før og nu fortsat]. Fra Grønhøj går jeg ned i Stordalen og følger den mod vest. Dalen er næsten opdyrket, kun hist og her ses små lyngpartier.

Efter lang tids vandring træffer jeg en mand ved navn Erik Bertel, han bor i et pænt lille hjem, der ligger lunt under bakken. For 15 år siden overtog han denne ejendom, hans bedstemoder var da ejer af den men hun kunne ikke klare renterne til de 700 kr., som skyldtes på den, og hun formåede derfor Erik Bertel til at købe den. (Købesummen var 1000 kr. Desuden skulle der svares en aftægt regnet til 70 kr.). Besætningen bestod af 1 kalv og to får. Avlen var første år tre travet rug. Bygningerne var meget dårlige. Erik Bertel fortæller, at han en langfredag morgen vågnede og følte sine fødder kolde som is. Årsagen hertil var, at han havde stukket dem gennem væggen og ud i det fri. Erik Bertel tog i de første år tjeneste i Sejbæk, hvor han med en løn af 150 kr. årlig skulle arbejde de 6 dage om ugen, medens han om søndagen fik overladt et spand heste, med hvilke han drev sin ejendom og pløjede hede. Da han på denne måde nåede så vidt, at han kunne holde 2 køer på ejendommen, opgave han tjenesten og begyndte at dyrke hede. Nu er det sidste stykke hede på ejendommen lagt under plov, nye gode bygninger er rejste på de gamles plads, og besætningen vokset til 2 heste, 6 køer og en del ungvæg. Erik Bertel bemærker, at ejendommens afsides beliggenhed har voldt ham mange ulemper. Langt har der været til kalk og mergel og langt med mælken, og vejene har været simple.

Fra Stordalen vandrer jeg mod syd til Skive landevej hvorefter jeg følger denne ned til Frederik kirken. Overalt, hvor jeg i dagens løb færdedes, har jeg mødt det samme: mænd, der har begyndt på den nøgne lynghede eller på den simple, ved fædrenes uforstand udpinte jord, med tomme hænder, og som ved et utrolig arbejdsomt og nøjsomt liv har skaffet sig gode hjem. De enkelte, som er nævnt i foranstående, er grebne fuldstændig i flæng; at fortælle om alle, der har udført et lignende arbejde, vil være uoverkommeligt.

Sydvest for landevejen breder sig en meget stor hedestrækning. Mørk, næsten truende, ligger den store flade. Her kan blive arbejde for mange hænder – brød til mange munde. Store dele

af heden er god til dyrkning, men lang transport af mergel og dårlig vejforbindelse gør opdyrkningen vanskelig. Hvad om Hedeselskabet nu købte heden? For en del år siden foreslog kolonisterne Hedeselskabet at købe en del af denne til plantning; men købet blev ikke til noget, fordi Hedeselskabet ikke den gang så sig i stand dertil. Ved anlæg af en plantage på den vestligste og mest afsides liggende del af arealet, ville der skabes gode betingelser for opdyrkning af den øvrige hede. I læ af den fremvoksende skov vil nybyggeren kunne rejse sit hjem. I plantagen kan han tjene føden i de år, der går hen med at få marken sat i kultur, og fra dens planteskoler vil han kunne erholde planter til hegn for mark og hjem.

Det ca. 1 kvadratmil store Frederiks sogn ligger endnu næsten uden læbælter, så vinden endnu, som i pastor Carstens tid, øver sin hele af intet standsede, af intet brudte magt.

VST 79, lørdag, 3. april 1909, s. 2: En mindre solid "vandmester". I november afsluttede nogle mænd i Sjørup, Fjends herred, der havde dannet et interessentselskab for at få et vandværk indrettet, kontrakt med en vandmester Johansen af Kjellerup om anlæg af et vandværk. Johansen skulle anskaffe alt materiel, og i december ankom til Sjørup en såkaldt pumpevindmotor med tilhørende ståltårn, således som de hyppigt ses på landet, og den blev opstillet på fri mark over en gravet brønd. Vandværket kom i gang og virkede til fuld tilfredshed, indtil der pludselig viste sig uventede vanskeligheder. Johansen, hvis økonomiske forhold var mindre gode, rejste pludselig fra landet, efter dog først at have sikret sig betaling for vandværkets anlæg, og hans bo blev taget under konkursbehandling. Det viste sig nu, at motoren med tilbehør af ham var købt af en ingeniør English i København således, at den først blev hans ejendom, når ingeniøren havde fået den fulde betaling 408 kr. for den, og desværre for vandværksinteressenterne havde han slet intet betalt heraf. Ingeniøren henvendte sig da til interessenterne, gjorde dem bekendt med situationen og gjorde krav på enten at få købesummen eller motoren tilbage i henhold til en bestemmelse, der fandtes i den mellem ham og Johansen oprettede slutseddel. Som rimeligt var, syntes interessenterne ikke om at betale motoren to gange og ville først se en retsafgørelse. Fogeden mødte da forleden i Sjørup med to sagførere, der repræsenterede begge de interesserede parter, og der blev procederet om sagen, hvorefter spørgsmålet optoges til kendelse, og ved denne, der blev afsagt i går, statuere- des det, at det i slutseddelen af ingeniøren tagne forbehold om ejendomsrettens bevarelse, indtil købesummen var betalt, måtte stå ved magt, uanset Johansen havde overdraget motoren videre; ingeniøren fik altså medhold i sin påstand om, at få den udleveret.

VST 85, onsdag, 14. april 1909, s. 3: Skovauktion. Tirsdag den 27. april d.a., formiddag kl. 11, bortsælges ved auktion i Havredal plantage en del tømmer, bestående af: mellem- og mindre tømmer, spir, lægter samt ros- og kvasbunker, alt af nåletræ. Mødestedet er Havredalhus.

Stendalgård, den 13. april 1909. E. H. Wøldike

VST 89, mandag, 19. april 1909, s. 3: Missionshus i Karup. Stiftsprovst Helweg-Larsen samt præsterne Gøtsche, Herning og Kastrup, Gjellerup m.fl. opfordrer i Indre Missions blade til at rejse et missionshus i Karup. Der skal indsamles 3000 kr.

VST 99, fredag, 30. april 1909, s. 2: Kæmpetræer fra Alheden. I onsdags afgik ifølge "Kjellerup Avis" fra Stendalgårds plantage til Landsudstillingen i Århus 2 grantræer, som er voksede på Alheden. At den før så nøgne Alhede nu kan fostre store træer, afgiver disse et godt bevis for, idet det ene er 84 og det andet 79 fod højt. Hvert træ vejer ca. 5000 pd. og er

lige som et lys. Træerne transporteredes på to vogne, forspændt med 4 heste, ad landevejen over Kjellerup – Ans – Mundelstrup, og for at bringe dem til udstillingspladsen, køres de udenom Aarhus, da denne bys gader ikke er brede nok til, at træerne kan svinge i dem. Der fordres nemlig en svingningsbredde af 60 alen for at køre om hjørnet. Vi føjer hertil den bemærkning, at Stendalgårds plantage, som bekendt, blev anlagt for over 100 år siden, så at det jo i og for sig ikke er så underligt, at der nu kan findes så mægtige træer i plantagen.